

Imam Reza (A.S) International
Foundation for Culture and Arts

An Analysis of the Stories 'Be Like Imam Reza (A.S.)' “*Mesl-e- Imam Reza Bash*” Based on Lipman's Multi-Dimensional Thinking Theory

Khalil Baygzade¹ Parisa Ahmadi²

1. Associate Professor of Persian of Language and Literature, Persian literature group, Faculty of Literature and Humanities, Razi University, Kermanshah, Iran (Corresponding author):
kbaygzade@razi.ac.ir

2. Parisa Ahmadi, PhD in Persian Language and Literature, Persian literature group, Faculty of Literature and Humanities, Razi University, Kermanshah, Iran: parisaahmadi66@yahoo.com

Article Info

Abstract

Article Type:
Research Article

Article History:

Received:
July 23, 2023

In Revised Form:
September 25, 2023

Accepted:
September 30, 2023

Published Online:
December 21, 2024

Keywords

Mathew Lipman proposed the Applied Philosophy for Children program as an educational program in the early 1970s, and with his effort and thought, it gradually evolved, as the acceptance of children and teachers as its audience, caused the expansion of this program in the American society and Other European, African and Asian societies. Cultivating the power of thinking and reasoning in children is Lipman's goal of the Fabak program to provide the ground for the cultivation of thoughtful, knowledgeable, goal-oriented, questioning and creative people. Stories are the tools of the Fabak program, which are written using the methods of this program to guide children and teenagers to the digging loop. Multidimensional thinking includes creative, caring, critical and collaborative thinking that Lipman and his colleagues have explained and defined to develop a questioning and challenging mind in the audience (children and teenagers). Narratives taken from the lives of religious ascetics have a valuable yield for localizing the types of thinking, the fields of concepts and philosophical and mental questions; Therefore, religious and religious narratives based on fantasy elements (wonderful and wonderful), selected characters and precious models can be a good standard in the implementation of the philosophy program for children. The current research has investigated the types of thinking in the collection of anecdotes “Be Like Imam Reza (AS)” by Hossein Mirzaei based on Lipman's multidimensional thinking with a descriptive- analytical approach. The results of the research indicate that these anecdotes are a strong stimulus for philosophical exploration and have the necessary capacity to explain philosophical and mental concepts and questions, such as the exchange of ideas and intellectual and reasoning skills or critical and creative thinking are among the most important and prominent types of thinking in the group. The stories are “Be like Imam Reza (AS)”.

Imam Reza (AS), Razavi literature, Matthew Lipman, philosophy for children, multidimensional thinking.

Cite this The Author (s): Baygzade, Kh; Ahmadi, P. (2024). Analysis of stories Mesl- e Imam Reza Bash (AS) based on Lipman's multidimensional thinking model : Quarterly Scientific Journal of Farhang Razavi. Year 12, Issue 4, Winter 2024, Serial Number 48 – (61- 89)- [DOI:10.22034/farzv.2023.403713.1888](https://doi.org/10.22034/farzv.2023.403713.1888)

Introduction

Education is always changing to achieve more success and improvement and education tries to take a step towards a better future by influencing new approaches and supporting new ideas, As Matthew Lippman proposed the philosophy program for children, which wisdom (individual characteristics) and democracy (social characteristics) are its central concepts. Lippman's model emphasizes the importance of critical, creative, and caring types of thinking; That is, this program has been created to create, express, act and feel on the basis of distinction and judgment. The image of the innocents (PBUH) based on narrative literature is an important religious and religious priority in literary research. As nowadays, the description of the intellectual and educational virtues of the Imams of Athar, especially Imam Reza (a.s.) is in the focus of the authors of children's and adolescent literature, so that the audience can get an informative understanding of the image of the Prophet (a.s.); This understanding is important and prominent in the development of a child's thinking, growth and development.

Methodology

The book of anecdotes "Be like Imam Reza (AS)" is based on Razavi's intellectual-cultural teachings, which can be studied with the aim of understanding creative, critical, caring and collaborative multidimensional thinking. The present research has tried to reread children's philosophical thinking ability in the studied anecdotes by relying on Lipman's multidimensional thinking and Find a suitable answer to the question that to what extent stories like Imam Reza Bash can be analyzed based on Lipman's multidimensional thinking and which type of thinking is more prominent and obvious in the studied stories.

Research finding

The image of Imam Reza (a.s.) in the stories of the book Be Like Imam Reza (a.s.) is based on educational and educational attitudes for children and teenagers, which is important and necessary that the research in front of Chandi and Choni has explained the educational and educational teachings in the stories of the book such as Imam Reza (AS) based on Lipman's multidimensional thinking and their skills for the intellectual development of children and adolescents.

creative thinking

Creative thinking is the basis of creation and solves difficult problems by cre-

ating a new solution, and from Lipman's point of view, thinking about how to say what is worth saying, how to make what is worth making, and how to do what is worth doing. Lippman listed logical skills, originality, imagination, independence, innovation, overview, surprise, self-transcendence and fruitfulness to understand creative thinking. The stories of "Be like Imam Reza (a.s.)" reflect the philosophical and religious curiosity of children who seek to achieve the power of imagination, accuracy and discovery of the environment; Therefore, in the stories of "Be like Imam Reza (AS)", children try to think every skill and concept in the personality structure of the shrine pigeons and force themselves to reflect. Therefore, there are creative thinking skills such as: logical skill, originality, imagination, innovation, as well as reproductive performance in the stories of "Be like Imam Reza (AS)" which this research has explained.

Critical thinking

Critical thinking sees its task as judging others and encourages the child to search for the cause of events. Objectives, questions and mental accompaniment of people are read in critical thinking. The stories of "Be like Imam Reza (a.s.)" teach the audience how the moral character of a religious figure expresses the importance of knowledge with a childish language and a sweet tone. The personality of Imam Reza (a.s.) has been depicted in the stories with such characteristics as good manners, kindness, knowledge and wisdom, which shows the characteristics, understanding the differences and similarities between good and bad or right and wrong in these stories; Therefore, there are critical thinking skills such as: self-correction skills, cross-correction skills, sensitivity to the text/context, and evidence-based judgment in the stories of "Be like Imam Reza (AS)" that this research has explained.

Careful thinking

Caring thinking values dialogue, thinking and accepting its consequences and is a means of cooperation with others, but it is not decision-making for others; That is, conceptualizing, understanding, paying attention to emotions and feelings, which, according to Lipman, develops around the axis of emotions. Careful thinking in the stories of "Be like Imam Reza (a.s.)" is a sign of concern for the child's future in order to polish her with a constructive role model, because the content of the stories includes normative skills and fostering caring thinking; Therefore, there are critical thinking skills such as: emotional skill, active skill, normative skill, and empathetic skill in the stories of "Be like Imam Reza (a.s.)"

which this research has explained.

Collaborative thinking

Collaborative thinking is a new approach where children have opportunities to communicate with each other to realize their common goals; That is, they progress scientifically and socially and are better able to raise their issues and ideas. Teaching the lesson of thinking and collaborative research in the form of small groups is a suitable field for achieving many goals related to moral education, such as responsibility, respecting the rights of others, valuing the work of others and considering justice. The spiritual influence of the personality of Imam Reza (a.s.) is evident in stories like Imam Reza (a.s.) Bash on the improvement of children's skills, and Mirzaei has tried to show the moral aspects for children with symbols and images; Therefore, there is a skill of taking responsibility in the stories of "Be like Imam Reza (a.s.)" which this research has explained.

conclusion

Narrative works derived from the image of religious rites with a fantasy and imaginative structure have an important yield for the localization of philosophical concepts from the perspective of Lipman's multidimensional thinking. Attitudes and beliefs in the stories "Be like Imam Reza (AS)" have an insightful effect on children and teenagers in recognizing the face of Imam Reza (AS) from the perspective of multidimensional thinking types and the skills of each of them, As creative thinking creates a worthy view of innovation by reconstructing children's imagination in the symbolic structure of pigeons in the mind of the audience, Critical thinking is based on different correction, self-correction, sensitivity to the text and correct judgment based on the moral qualities and the sublime model of Imam Reza's (AS) character to improve the child's personality, Careful thinking has explained concerns such as not knowing the principles of Islam, kindness and compassion to others, responsibility, hospitality, etc. , as the child must stay away from his own feelings, perspectives and intellectual horizons and experience the feelings of others Also, collaborative thinking is an activity in small groups to achieve goals related to moral education, such as responsibility, respecting the rights of others, valuing the work of others, and considering justice, which explained the child's sense of responsibility towards others in the stories studied.

تحلیل حکایت‌های «مثل امام رضا (علیه السلام) باش» بر پایه انگاره تفکر چندبعدی لیپمن

خلیل بیگزاده^۱، پریسا احمدی^۲

kbaygzade@razi.ac.ir

۱. دانشیار زبان و ادبیات فارسی، گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه رازی، کرمانشاه، ایران (نویسنده مسئول):

parisaahmadi66@yahoo.com

۲. دکترای زبان و ادبیات فارسی، گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه رازی، کرمانشاه، ایران:

اطلاعات مقاله	چکیده
تاریخ دریافت:	متنیو لیپمن برنامه کاربردی فلسفه برای کودکان (فبک) را به‌عنوان برنامه آموزشی در اوایل دهه ۱۹۷۰ مطرح کرد و به همت و اندیشه وی به تدریج تکامل یافت، چنان‌که استقبال کودکان و معلمان به‌عنوان مخاطبان آن، سبب گسترش این برنامه در جامعه آمریکا و دیگر جوامع اروپایی، آفریقایی و آسیایی شده است. پرورش قدرت تفکر و استدلال در کودکان هدف لیپمن از برنامه فبک است تا زمینه پرورش انسان‌هایی متفکر، آگاه، هدفمند، پرسشگر و خلاق فراهم شود. داستان‌هایی ابزار برنامه فبک هستند که با شگردهای این برنامه نگاشته شوند تا کودک و نوجوان را به حلقه کندوکاو رهنمون کنند. تفکر چندبعدی شامل تفکر خلاق، مراقبتی، انتقادی و مشارکتی است که لیپمن و همکاران وی برای پرورش ذهن پرسشگر و چالشی در مخاطب (کودک و نوجوان) تبیین و تعریف کرده‌اند. روایت‌های برگرفته از زندگی اسوه‌های مذهبی بازدهی ارزشمندی برای بومی‌سازی گونه‌های تفکر، زمینه‌های مفاهیم و پرسش‌های فلسفی و ذهنی آن دارد؛ بنابراین، روایت‌های دینی و مذهبی به استناد عناصر فانتزی (شگرف و شگفت)، شخصیت‌هایی انتخابی و الگوهایی ارزنده می‌تواند معیاری خوب در اجرای برنامه فلسفه برای کودکان باشد. این پژوهش گونه‌های تفکر را در مجموعه حکایت‌های «مثل امام رضا (علیه السلام) باش» از حسین میرزایی بر پایه تفکر چندبعدی لیپمن با رویکردی توصیفی تحلیلی بررسی کرده است. دستاورد این پژوهش حاکی است که این حکایت‌ها محرکی قوی برای کندوکاو فلسفی هستند و ظرفیت لازم را برای تبیین مفاهیم و پرسش‌های فلسفی و ذهنی دارند، چنان‌که تبادل اندیشه و مهارت‌های فکری و استدلالی یا تفکر انتقادی و خلاق از مهم‌ترین و برجسته‌ترین گونه‌های تفکر در مجموعه حکایت‌های «مثل امام رضا (علیه السلام) باش» هستند.
تاریخ بازنگری:	
تاریخ پذیرش:	
تاریخ انتشار:	
کلیدواژه‌ها	امام رضا (علیه السلام)، ادبیات رضوی، متنیو لیپمن، فلسفه برای کودکان، تفکر چندبعدی.

استاد: بیگزاده، خلیل؛ احمدی، پریسا (۱۴۰۳). تحلیل حکایت‌های «مثل امام رضا (علیه السلام) باش» بر پایه انگاره تفکر چندبعدی لیپمن: فصلنامه علمی پژوهشی فرهنگ رضوی، سال ۱۲، شماره ۴، زمستان، شماره پیاپی ۴۸ - (۶۱-۸۹).

DOI:10.22034/farzv.2023.403713.1888

ناشر: بنیاد بین‌المللی فرهنگی هنری امام رضا (علیه السلام)

۱. مقدمه

تعلیم و تربیت همواره در دنیا در حال تغییر است تا به موفقیت بیشتری برسد و آموزش و پرورش تلاش می‌کند گامی به‌سوی آینده بهتر با اثرپذیری از رویکردهای نوین بردارد و از اندیشه‌های تازه حمایت کند؛ «یکی از رویکردهای نوین و مؤثر در تعلیم و تربیت، برنامه فلسفه برای کودکان^۱ است که به اختصار فبک^۲ خوانده می‌شود» (حبیبی و عراقی، ۱۳۹۴: ۱۵). برنامه فبک در ابتدا به همت و اندیشه متیو لیپمن، استاد فلسفه دانشگاه نیوجرسی آمریکا در اوایل دهه ۱۹۷۰ مطرح شد و به تدریج تکامل یافت، چنان‌که نتایج درخشان این برنامه و استقبال کودکان و معلمان به‌عنوان مخاطب آن، سبب گسترش چشم‌گیر آن در جامعه آمریکا و دیگر جوامع کشورهای اروپایی، آفریقایی و آسیایی شده است و هم‌اکنون در نظام تعلیم و تربیت نزدیک به ۱۵۰ کشور دنیا داوطلبانه دنبال می‌شود و صدها گروه و انجمن فعال در این زمینه فعالیت می‌کنند (یاری‌دهنو، ۱۳۹۴: ۲۰-۱۹)؛ لیپمن بر آن بود تا الگویی تازه و مبتنی بر تفکر در تعلیم و تربیت ارائه دهد که مفاهیم محوری و انسجام‌بخش آن خردمندی (ویژگی‌های فردی) و دموکراسی (ویژگی‌های اجتماعی) باشد. این الگو بر اهمیت گونه‌های تفکر انتقادی، خلاق و مراقبتی تأکید می‌کند؛ یعنی این برنامه برای آفریدن، بیان کردن، عمل و احساس کردن بر مبنای تمییز و داوری پدید آمده است. پرداختن به سیمای معصومین (علیهم‌السلام) در پژوهش‌های ادبی اولویت مهم دینی و اعتقادی و توجه به آن در تبیین اندیشه‌های دینی و کارکرد عملی آن در حیات بشری مهم است. امروزه که نویسندگان ادبیات کودک، ستایش و توصیف فضایل و کرامات ائمه اطهار به‌ویژه امام رضا (علیه‌السلام) را سرلوحه کار و فعالیت خود قرار داده‌اند، استفاده از شاخص‌های برجسته و فضایل شخصیت امام رضا (علیه‌السلام) در داستان‌های کودک و نوجوان کمک خواهد کرد تا درک مناسبی از سیمای حضرت به مخاطب منتقل شود؛ این درک در پرورش تفکر کودک و رشد آن در بالندگی و سازندگی کودک مهم و برجسته است.

۱-۱. مسئله پژوهش

لیپمن الگویی فکری و تازه در تعلیم و تربیت ارائه داده است که مفاهیم محوری و انسجام‌بخش آن خردمندی (ویژگی‌های فردی) و دموکراسی (ویژگی‌های اجتماعی) باشد. این الگو بر اهمیت گونه‌های تفکر انتقادی، خلاق و مراقبتی تأکید می‌کند؛ یعنی برای آفریدن، بیان کردن، عمل و احساس کردن بر مبنای تمییز و داوری پدید آمده است. این انگاره بر آن است تا کودک و نوجوان

1. philosophy for children

2. P4c

را از دوره کودکی و نوجوانی انسانی متفکر، آگاه، هدفمند، پرسشگر، خلاق، منتقد و منطقی تربیت کند. لیپمن ترکیب تفکر خلاق^۱، انتقادی^۲، مراقبتی^۳ و مشارکتی^۴ را «تفکر چندبعدی»^۵ نامیده است (Swann, 2013: 45) تا کودک و نوجوان را در حلقه کاندوکا و رهنمون کند. نگارش داستان‌هایی با شگردهای برنامه فیک ابزار برنامه لیپمن هستند، چنان‌که ادبیات کودک و نوجوان نقشی مهم و سازنده در آموزش و تربیت کودک و نوجوان دارد. سیمای امام رضا (علیه السلام) و حضور حضرت در ایران، تأثیری شگرف بر ادبیات این مرز و بوم از جمله گستره ادبیات داستانی کودک و نوجوان دوره معاصر داشته است، چنان‌که بخشی از ادبیات کودک و نوجوان برخاسته از آموزه‌های پویای رضوی است که وظیفه‌ای آموزشی و پرورشی در دوره معاصر بر عهده دارد.

حکایت‌های «مثل امام رضا (علیه السلام) باش» از حسین میرزایی دربرگیرنده مفاهیم اخلاقی و فلسفی برخاسته از شخصیت برجسته امام رضا (علیه السلام) برای پرورش تعقل و دریافت کودک و نوجوان است. این کتاب دو جلدی، مجموعه حکایت‌هایی تصویری متنی است که بخشی از سیمای امام هشتم (علیه السلام) را از زبان یکی از کبوتران حرم نقل می‌کند. کبوترها، شخصیت‌های اصلی داستان هستند که رویدادهایی را با زبانی کودکانه و قلمی ساده و روان روایت می‌کنند و نکاتی تربیتی برای کودکان ارائه می‌دهند. انتخاب این حکایت‌ها برای این پژوهش به دلیل تأثیر ویژه آن بر گونه‌های تفکر کودک است. سیر خطی این حکایت‌ها، مفاهیمی آموزنده و تربیتی مانند اسراف نکردن، احترام به بزرگ‌تر، مهمان‌نوازی و برخی مسائل اخلاقی دیگر است که درست‌اندیشی و تفکر را به کودک آموزش می‌دهند.

این پژوهش حکایت‌های مد نظر را با هدف شناخت تفکر چندبعدی خلاق، انتقادی، مراقبتی و مشارکتی بررسی کرده است تا توانایی اندیشه فلسفی کودکان را در حلقه کاندوکا و با تکیه بر آموزه‌های فکری فرهنگی رضوی بازخوانی کند. دلیل گزینش حکایت‌های «مثل امام رضا (علیه السلام) باش» تکیه بر موضوعات فکری، فلسفی و تعلیمی و نیز برجستگی آن‌ها در جشنواره‌های کودک و نوجوان است. این پژوهش حاضر تلاش کرده است تا پاسخی مناسب برای این پرسش بیابد که حکایت‌های مثل امام رضا (علیه السلام) باش تا چه اندازه بر پایه تفکر چندگانه لیپمن قابل بررسی است و کدام گونه تفکر در حکایت‌های مورد مطالعه برجسته‌تر و آشکارتر است.

1. Creative thinking
2. Critical thinking
3. Caring thinking
4. participatory thinking
5. multi-dimensional thinking

۱-۲. هدف، ضرورت و روش پژوهش

توانایی‌هایی که دانش‌آموزان باید در مدارس کسب کنند؛ توانایی ارزشیابی شنیده‌ها، خواننده‌ها، اندیشه‌ها و باورهای گوناگون زندگی و تصمیم‌گیری منطقی درباره آن‌هاست که توانایی تفکر نامیده شده است (سیف، ۱۳۸۷: ۳۹۴). کارکرد و نقش شخصیت‌های مذهبی می‌تواند در رشد تفکر کودک و نوجوان مهم باشد و برنامه فلسفه برای کودکان و نظام آموزشی آن رویکردی مناسب در پرورش مهارت‌های اندیشیدن و استدلال فلسفی برای کودک و نوجوان است. پژوهش حاضر اثرگذاری روایت‌های برخاسته از شخصیت امام رضا (علیه السلام) را در حکایت‌های مثل امام رضا (علیه السلام) با استدلال‌های فلسفی بر اساس برنامه فلسفه برای کودکان بررسی کرده است.

۱-۳. پیشینه پژوهش

پژوهش‌هایی در گونه‌های تفکر انجام شده که مهم‌ترین آن‌ها عبارتند از: سلطان‌القرائی و سلیمان‌نژاد (۱۳۸۷) در مقاله «تفکر انتقادی و ضرورت آموزش آن در کلاس درس»، تفکر انتقادی و ضرورت آموزش آن را در کلاس درس بررسی کرده و نگرش اسلام را به آن تبیین کرده است. مالک حسینی و سیدحسن حسینی (۱۳۹۰) در مقاله «اخلاق تفکر انتقادی»، گونه‌های تفکر اخلاق و انتقادی را با دیدی انتقادی و نگاهی نوین تجزیه و تحلیل کرده‌اند. ایروانی و مختاری (۱۳۹۰) در مقاله «جایگاه مفاهیم فلسفی در ادبیات داستانی کودک ایران»، داستان‌های برگزیده کودکان را با هدف یافتن مفاهیم فلسفی هستی‌شناختی، معرفت و ارزش‌شناختی بررسی کرده‌اند. اکبری و همکاران (۱۳۹۱) در مقاله «مضامین فلسفی در داستان‌های فلسفه برای کودکان (P4C) متون کلاسیک ادب فارسی»، مضامین فلسفی داستان‌های متون کلاسیک ایران را با هدف تمهید محتوای فلسفی متناسب با فرهنگ بومی بررسی کرده‌اند که رویکردی کل‌گرایانه دارد. سهرابی و همکاران (۱۳۹۲) در مقاله «مقایسه افسانه‌های ایرانی، کتاب‌های داستانی تصویری ایران و کتاب‌های داستانی تصویری خارجی بر مبنای مؤلفه‌های تفکر فلسفی»، افسانه‌های ایرانی کتاب‌های تصویری ایرانی و خارجی را بر مبنای تفکر فلسفی بررسی تطبیقی کرده‌اند و دستاورد پژوهش برتری افسانه‌های ایرانی را بر گونه خارجی نشان می‌دهد. عظمت‌مدار فرد و نصرآبادی (۱۳۹۷) در مقاله «بررسی ظرفیت سه داستان از رساله دلگشای عبید زاکانی بر اساس مؤلفه‌های تفکر فلسفی لیپمن»، ظرفیت سه داستان از رساله دلگشای عبید زاکانی را بر اساس مؤلفه‌های تفکر فلسفی لیپمن در سه گروه تفکر انتقادی، خلاق و مراقبتی (همدلانه) بررسی کرده‌اند که مؤلفه‌های تفکرات فلسفی در این سه اثر مشترک هستند. علی‌زاده (۱۴۰۰) در مقاله «بررسی محتوایی داستان‌های گروه سنی «د» از جهت تطبیق با مهارت‌ها و مؤلفه‌های تفکر

فلسفی لیپمن»، داستان‌های گروسنی «د» را با مهارت‌ها و مؤلفه‌های تفکر در برنامه فبک تطبیق داده است. توکلی و همکاران (۱۴۰۱) در مقاله «بررسی نقش داستان حضرت موسی و حضرت خضر از منظر قرآن در آموزش تفکر مراقبتی مبتنی بر آموزه‌های فلسفه برای کودکان»، داستان‌های قرآنی حضرت موسی (علیه السلام) را از منظر آموزش تفکر مراقبتی بررسی کرده و نشان داده‌اند که بسامد تفکر انتقادی و مراقبتی در این داستان‌ها بیشتر است. نورین (۲۰۰۸) در مقاله «the Poem as Beginning for a Community of Inquiry. A thesis submitted to the Faculty of Education in conformity with the requirements for the degree of Master of Arts Mount Saint Vincen»، نقش ارزش‌ها و احساسات را در متن داستان‌های کودکان بر رشد تفکر انتقادی بررسی کرده است. متیوز (۲۰۰۹) در مقاله «Journal of Aesthetic Education» داستان‌های فانتزی فرانک باوم را بررسی کرده که مهارت‌های تفکر انتقادی کودکان را گسترش می‌دهند. واگنر (۲۰۱۳) در پژوهش «analysis of children's picturebooks. Department of Psychology, Ohio State University» ساختار داستان را در کتاب‌های تصویری کودکان بهتر تحلیل کرده و رشد شناختی بهتری نسبت به دیگر کتاب‌ها دارند. واکر و گوپنیک (۲۰۱۴) در پژوهش «Learning to Learn from Stories: Children's Developing Sensitivity to the Causal Structure of Fictional Worlds» حساسیت کودکان را به ساختار علی داستان‌های فانتزی بررسی کرده و دریافته‌اند که ساختار علی داستان بسیار مهم‌تر از ساختار محتوایی است؛ اما پژوهشی با عنوان و هدف پژوهش پیش روی دیده نشد.

۲. بحث اصلی

گونه‌های تفکر لیپمن مانند تفکر خلاق، انتقادی، مراقبتی و مشارکتی فضای ذهنی کودک را با بایدها و نبایدهای حکایت‌های آموزنده بازسازی می‌کند و سوبیه فکری به آن می‌بخشد. حکایت‌های کتاب مثل امام رضا (علیه السلام) باش شامل نگرش‌ها، باورها، مراتب درک و دانش نویسنده از سیمای امام رضا (علیه السلام) با هدف معرفی به کودکان است که بر پایه تفکر چندوجهی لیپمن بررسی شده‌اند؛ بنابراین، هدف پژوهش پیش روی پاسخ به چندی و چونی گونه‌های تفکر و کارکرد آن‌ها در حکایت‌های مورد مطالعه با تکیه بر سیمای فکری امام رضا (علیه السلام) است؛ یعنی گونه‌های تفکر خلاق، انتقادی، مراقبتی و مشارکتی را در حکایت‌های مورد مطالعه از منظر تفکر چندوجهی لیپمن با تکیه بر آموزه‌های رضوی در این حکایت‌ها با هدف تبیین جایگاه آن‌ها برای پرورش فکری کودک و نوجوان بررسی و تبیین کرده است.

۲-۱. تفکر خلاق

تفکر خلاق عبارت از تفکر درباره چگونگی بیان آنچه شایسته بیان، چگونگی ساختن آنچه شایسته ساختن و چگونگی انجام آنچه شایسته انجام است (لیپمن، ۲۰۰۳: ۲۴۸) و گفت‌وگو در حلقه کندیوکا و فلسفی محرک مؤثری در پیدایش و تقویت تفکر خلاق است. لیپمن مهارت‌هایی را برای فهم تفکر خلاق بر شمرده است که عبارت از اصالت، تخیل، استقلال، نوآوری، کل‌نگری، شگفتی، خوداستعلایی و ثمربخشی هستند. معمولاً تفکر خلاق را مبنای خلق و تولید می‌دانند (مکتبی‌فرد، ۱۳۸۸: ۳۶۸). این نوع تفکر به معنی خلق ایده‌های تازه یا دیدن مسائل از یک زاویه انتقادی با استفاده از استدلال‌های منطقی است. تفکر خلاق، مسائل سخت را با خلق راه‌حلی تازه و بدیع حل می‌کند. حکایت‌های «مثل امام رضا (علیه السلام) باش» با زتاب کنجکاوای فلسفی و مذهبی کودکانی است که در پی دستیابی به قدرت تخیل، دقت و کنجکاوای درباره اجتماع اطراف و کشف محیط هستند. چون «دین ماهیتی پویا و سرنوشت‌ساز دارد، محتوای آن وحی و الهام روحی با سرمشق گرفتن از زندگی چهره‌هایی کلیدی همچون پیامبران و امامان است که پس از روبرویی با روح الهی به دگرگونی معنوی رسیده‌اند و از جمع پراکنده ستمدیدگان، امت‌های تازه‌ای پدید آورده‌اند. مذهب با خلاقیت همراه است؛ زیرا موجب دگرگونی و پویایی یک چیز تازه می‌شود» (فیشسر و همکاران، ۱۳۸۸: ۲۱۴)؛ بنابراین، کودکان در حکایت‌های «مثل امام رضا (علیه السلام) باش» با اقدامی متفکرانه تلاش می‌کنند تا هر مهارت و مفهوم را در ساختار شخصیتی کیوتران حرم کشف و خویشتن را به تأمل مجبور کنند.

۲-۱-۱. مهارت منطقی

مهارت منطقی آن است که تنها هدف، حل مسئله باشد؛ فقط در محدوده موضوع مسئله یا مشکل می‌اندیشیم و به راه‌حلی برای یافتن پاسخ فکر می‌کنیم؛ نوعی تفکر منطقی بر پایه تخیل در حکایت‌های «مثل امام رضا (علیه السلام) باش» وجود دارد که زابیده عقاید کودک است. عقیده در حکایت گفت‌وگوی دانا با کیوتری که دنبال آشیانه است، فرضیه تلقی شده و دلایلی را که الگوی متعالی (امام رضا (علیه السلام)) تأیید کرده، معرفی و تأیید شده است: «یکی از فرق‌هایی که ما کیوترها با شما آدم‌ها داریم، مربوط به خانه‌هایمان است؛ خانه ما یک اسم دارد، آن هم لانه است؛ ولی خانه‌های شما چندتا اسم دارد؛ منزل، مسکن، کلبه، کاشانه و...» (میرزایی، ۱۳۹۷: ۱۸).

۲-۱-۲. اصالت

تفکر در مسائل و موضوع‌های بکر و اصیل از مهم‌ترین ویژگی‌های تفکر خلاق است. این مهارت در آثار دینی برخلاف اصول اولیه آن که نبود پویایی است، آشکار است؛ استفاده از الگوبرداری و تعیین جهت توسط مربی باعث ایجاد افکار نو و بدیع می‌شود. خلاقیت در حکایت‌های «مثل امام رضا (علیه السلام) باش» بر اساس مهارت‌های موضوعی و تکنیکی است که کودک برای حل مسائل خود به آن دست می‌یابد. کودک می‌تواند نظر به اصالت موضوعی که در این حکایت‌ها وجود دارد، به استعداد درونی خویش درباره علم و دانش پی ببرد. استفاده نویسنده از کبوتر در مقام یک کودک باعث شده تا هر مطلبی را با زبانی کودکانه و ساده بیان و آن را به خواننده منتقل کند: «آفرین بغوغو! من هم این سخن (اهمیت علم و دانش) امام را شنیده بودم. راستش را بخواهید خاطرات زیادی هم در این باره دارم. این را هم بگویم که ایشان دیگران را به علم و دانش سفارش می‌کنند» (همان: ۳).

بهترین مهارت نویسنده کاربرد تصویر در حکایت‌های «مثل امام رضا (علیه السلام) باش» است تا انگیزش درونی برای خواننده ایجاد کند؛ فضای مفهومی (Conceptual space) بیشتر از هر چیزی در این حکایت‌ها حاکم است؛ فرایند خلاق را در نظریه فضای مفهومی، فرایندی ناشی از کشف‌های فردی و تغییرهایی در فضای مفهومی تعریف می‌کنند (البرزی، ۱۳۸۶: ۵۳). تصویرها فرصت کشف به کودک داده و باعث پرداختن به مسائلی فراتر از متن شده‌اند، چنان که ذهن کودک از تصویر یک سیب نیم‌خورده در حکایت اسراف کارگر و گاز زدن سیب، متوجه اسراف می‌شود (ن. ک: میرزایی، ۱۳۹۷: ۲۱)، یا دو کبوتر گرفتار در قفس در حکایت گوهر سنگین متوجه رفتار صاحب کبوتران با خود می‌شوند: «روزی باخبر شدم که دو کبوتر در قفس را از کشور عراق برای یکی از اهالی مدینه به نام خالد هدیه آورده‌اند» (همان: ۶). کودک با استفاده از تکنیک‌های رفتاری و بازنمایی نمادین هم‌جهت با توانایی هوش داستانی کودکانه، نقش بسزایی در ارائه اطلاعات و پیمودن فرایند حل مسئله در تصویرها دارد؛ کودک با این خلاقیت در آغاز به تصاویر حساس می‌شود و سپس شواهد را از آن استنباط می‌کند.

۲-۱-۳. تخیل

تخیل و خلاقیت و نوآوری مستلزم رویکردی به زندگی هستند که با عبارت «شاید اگر» یا «چه می‌شود اگر» آغاز می‌شوند؛ «یعنی عمل کردن از راه پرسش که می‌توان آن را ممکن‌اندیشی نامید؛ می‌توان نقاط مشترک و نقاط افتراق بین تخیل و خلاقیت را در سرتاسر قلمروهای گوناگون تلاش بشری یافت» (کرفت، ۱۳۸۹: ۱۵۳). مکالمات کودکان در حکایت‌های «مثل امام رضا (علیه السلام) باش»

باش» در دنیای تخیلی بیان شده است؛ کودک در دنیای فانتزی دور از حقیقت در پی پاسخی مناسب برای سؤالات خویش است؛ دنیایی که کبوتران از وجود کلید موفقیت در تواضع سخن می‌گویند، چنان که دانا از موفقیت و راه‌های رسیدن به آن با کبوترهای دیگر سخن گفته است: «باز هم کاکلی برندهٔ مسابقهٔ نمایش پرواز کبوتران شد، البته حقش هم بود! مخصوصاً که این پیروزی‌ها اصلاً او را مغرور نمی‌کرد» (میرزایی، ۱۳۹۷: ۸). این حکایت‌های فانتزی، فضایی مناسب برای تخیل است و به پرورش مهارت‌های خلاقانهٔ کودک کمک می‌کند تا بتواند مسائل و دغدغه‌های درونی‌اش را با رویکردی فراتر از واقعیت کاهش و میزان و معیاری مطمئن برای ارزیابی پرسش‌هایش بیابد. حضور یک کبوتر که بال‌هایش زیر باران خیس شده است (ن.ک: همان: ۲۲)، این درک زیبایی‌شناسانه را به کودک می‌بخشد تا از بند واقعیت‌های یافته و با تخیل به مسئلهٔ راز و نیاز با خداوند برسد؛ کودک سفری لذت‌بخش را تجربه می‌کند تا به شکلی ماهرانه با مناجات آگاه شود: «برای همهٔ مردم دعا می‌کرد و از هر فرصتی برای مناجات و راز و نیاز با خدا و دعا کردن استفاده می‌نمود» (همان: ۲۳).

مرز خیال و واقعیت در حکایت‌های «مثل امام رضا (علیه‌السلام) باش» در هم می‌آمیزد؛ شخصیت کودک در لباسی مانند کبوتر تبیین شده تا بتواند با روحی آزاد بر همهٔ امور مسلط باشد. نویسنده، کودک را زیرکانه به داستان وارد می‌کند و تصویری دوست‌داشتنی از موجودات حیوانی نشان می‌دهد تا وی را به مسائل ذهنی رهنمون کند. استفاده از کبوتر و بیان مسائل مختلف از زبان او نوعی تصویرنگاری است که توانسته بدعتی در داستان باشد و نیز بیان مسائل دینی از زبان کبوتران و نحوهٔ انتقال آنان امری بدیع است؛ کبوتر از سیر و سیاحتش سخن می‌گوید، چنان که ناگاه بر روی ستر نشسته و مکالمات امام و یارانش را شنیده است: «من (کبوتر) روی سر یک ستر نشسته بودم و با قدم‌های او بالا و پایین می‌رفتم. شنیدم حضرت به یارانش گفت: اگر می‌خواهید امواتان برکت پیدا کند، به دو چیز خیلی اهمیت بدهید، یکی رفت و آمد با فامیل و یکی خوش رفتاری با همسایه‌ها!» (همان: ۱۹).

حکایت‌های «مثل امام رضا (علیه‌السلام) باش» مجموعه‌ای از تصویرهای کبوتران و رویدادهای گوناگون آنان است که جذابیت زیادی برای کودکان می‌آفریند و حس کنجکاوی آنان را برای مطالعه و فهم مطالب آن افزایش می‌دهد؛ در واقع، این جذابیت مرهون چالش‌های فکری و تلاش برای اندیشیدن در کودکان است. کودک دنیای واقعی را به یاری تخیل و کاربرد تصویرهای حکایت درک می‌کند و می‌تواند بسیاری از پرسش‌های ذهنی را با تخیل و تصویر به واقعیت مبدل کند و پاسخی برای آن بیابد. سادگی این حکایت‌ها به‌ویژه حکایت مهمان‌نوازی امام رضا (علیه‌السلام) که از دو نفر به حد اعلا پذیرایی کرده بود (ن.ک: همان: ۱۲)، باعث شده تا کودک راه را برای بروز تخیل

و در نتیجه خلاقیت ذهنی خویش باز کند که باعث تقویت مهارت‌های موضوعی و خلاقانه در دنیای کودک خواهد شد.

۲-۱-۴. نوآوری

نوآوری از مهارت‌های عمده تفکر خلاق است و متفکر خلاق تدبیری امیدوارانه و نوآورانه در مواجهه با مشکلات دارد، حتی اگر تدبیر وی در عمل ناموفق باشد. متفکر خلاق رویکردهای گوناگون فرضیه را در هر شرایطی در نظر دارد و نتایج احتمالی را ملاحظه و تجربه را برای حل مسئله سازمان‌دهی می‌کند (Lipman, 2003: 247). ارائه اطلاعات از طریق تصویر امری بدیع و بیشترین کاربرد آن در کتاب‌های کودک است. این شیوه ارائه اطلاعات، قدرت تخیل، کشف مسائل و پرسش‌های ذهنی کودک را تقویت می‌کند. نویسنده دخالت کودک را با استفاده از تشخیص در حکایت‌های «مثل امام رضا (علیه السلام) باش» بیشتر کرده تا نقش عمده‌ای در مهارت‌های موضوعی و فکری کودک داشته باشد، چنان‌که استفاده از کبوتر و زبان (بغ‌بغوی) وی کودک را ترغیب می‌کند تا داستان را ادامه دهد و آموزه‌هایی مانند راستگویی، امانت‌داری و مهربانی از آن بیاموزد: «صدای بغ‌بغو در لانه کبوتر پیر پیچید... و گفتم: عبدالعظیم از شیعیانی است که در مدینه زندگی نمی‌کند. هفته پیش دیدم امام هشتم در نامه‌ای برایش نوشت: ای عبدالعظیم! سلام مرا به دوستانم برسان و... آن‌ها را به راستگویی و امانت‌داری سفارش کن! بگو با هم مهربان باشند و به دیدار یکدیگر بروند» (میرزایی، ۱۳۹۷: ۱۵).

خلاقیت در شیوه تصویرگری شامل مهارت‌های خلاقانه برای تبیین اطلاعات موضوعی است تا کودک ذهن خود را فعالانه برای درک تصویر به کار اندازد و مناسبات میان متن و تصویر را با تفکری خلاق بیابد. تصویرهای گوناگون انسان‌ها از رنگ‌های مختلف در اطراف امام (علیه السلام) نشانه وحدت و یکدلی آن‌هاست که کودک تلاش می‌کند تا نقش سخنان امام (علیه السلام) را از طریق این تصاویر درک کند و از آن الگو بگیرد: «همه انسان‌ها آفریده‌های خدا هستند: یکی سفید پوست و یکی سیاه پوست، یکی قد کوتاه و یکی قد بلند، یکی چاق و یکی لاغر، یکی...» (همان: ۲۰). تفکر خلاق در کشمکش دایمی برای عبور از مراحل قبلی است؛ نویسنده باید بتواند کار خویش را نسبت به کارهای قبلی ارتقا دهد، چنان‌که نویسنده در حکایت‌های «مثل امام رضا (علیه السلام) باش» تلاش می‌کند تا از آثار دیگری که در این زمینه نگاشته شده، فاصله بگیرد و از دیدگاهی برجسته‌تر استفاده کند که همان استفاده از تصویر است. نویسنده تا حدودی در این رویکرد موفق بوده و از کارهای پیشین فراتر رفته و توانسته است مهارتی زیبا را با تدوین تصاویر بدیع پایه‌ریزی کند که تمامی جنبه‌های داستان را در برگیرد.

۲-۱-۵. عملکرد زایشی

عملکرد یا مهارت فرد خلاق زایشی است، چنان که یک ماما عامل زایش خردمندی است، چون انسانی را به دنیا می آورد (عظمت مدار و همکاران، ۱۳۹۷: ۱۰۷)؛ بنابراین، تفکر خلاق، تفکری تولیدی است که خلاقیت را در دیگران بر می انگیزد. نویسندگان حکایت‌های «مثل امام رضا (علیه السلام) باش» اثری تعلیمی خلق کرده است که تفکر کودک را تحریک و او را به مسائلی مانند حقوق انسانی و برابری راهنمایی می کند؛ نویسندگان تلاش می کنند تا مهارت زایشی را در خلاقیت کودک بیدار کند و او را به مفاهیم و مسائل والایی رهنمون کند. کودک متوجه می شود که انسان‌ها در هر مقامی برابر هستند، چنان که در حکایت «امتیاز بیشتر» مردی ثروتمند که از امام (علیه السلام) خواست تا سفره‌شان را از خدمتکاران جدا سازد، می توان تأثیر این نوع از تفکر را به روشنی مشاهده کرد: «مردی ثروتمند که ... آهسته گفت: آقا! کاش دستور می دادید، سفره ما را از خدمتکاران جدا کنند؛ آن‌ها که نباید سر سفره کنار ما بنشینند. بغ‌بغویی کردم و به صورت امام که ناراحت شده بود، نگاه کردم و شنیدم که فرمود: بس کن ای مرد! پدر همه ما حضرت آدم است و مادر همه ما حضرت حوا! همه ما مثل هم هستیم...» (میرزایی، ۱۳۹۷: ۲۰).

مهارت زایشی کمک می کند تا کودک خلاقیت درونی خود را پرورش دهد و بداند کدام خصیصه اخلاقی در وی بارز است که آن را پرورش دهد، چنان که موقعیت و موفقیت و جایگاه آن‌ها، باعث زایش تواضع و فروتنی در کودک می گردد: «گفتم: ایشان هم خیلی خاکسار و خودشکن است! چشم‌های کاکلی گرد شد و گفت: بغ‌بغو! ... این کلمه‌هایی که گفتی، معنایش چیست؟ سرفه‌ای کردم و گفتم: خاکسار که یعنی همان تواضع یعنی فروتن! یعنی کسی که خودش را از دیگران بالاتر نمی بیند...» (همان: ۸).

۲-۲. تفکر انتقادی

لیپمن تفکر انتقادی را که مایه سهولت در قضاوت صحیح و مسئولانه است، مترادف تفکر تأملی به کار می برد (لیپمن، ۲۰۰۳: ۶۷). وی تفکر انتقادی را مسئولانه، ماهرانه و مبنای ارزیابی می داند که به دلیل پایبندی به ملاک و توجه به متن در تجزیه و تحلیل پدیده‌ها، باعث می شود تا افراد بتوانند قضاوتی درست داشته باشند. تفکر انتقادی بر آن است تا نیرومندی یک نتیجه را با آزمودن استدلال و ارتباط منطقی روشن کند، چون «استنتاج شامل انجام استنباط‌هایی از یک یا چند فرضیه مقدماتی است. لیپمن با تمرکز بر تفاوت تفکر معمولی و تفکر انتقادی می کوشد تا نشان دهد که تفکر انتقادی از دقت و ظرافت بیشتری برخوردار است» (همان: ۶۹). تفکر انتقادی

وظیفه خود را داوری دیگری می‌داند و کودک را به جست‌وجوی علت رویدادها ترغیب می‌کند؛ «تفکری است مستدل و مستند به مدارک و اطلاعات موثق که انتظار می‌رود، به قضاوتی صحیح منجر شود و استانداردهایی مناسب برای ارزیابی و تفسیر مسائل پیچیده و بحث‌انگیز به منظور حصول به نتیجه‌گیری یا تصمیم‌گیری در خصوص انجام کار یا باور به عقیده‌ای عرضه کند» (جهانی، ۱۳۸۲: ۹۰، نقل از لیپمن، ۲۰۰۳: ۷۶). اهداف، پرسش‌ها و همراهی ذهنی افراد در تفکر انتقادی بازخوانی می‌شود. در واقع «تفکر انتقادی استدلال‌ورزی و تصمیم‌گیری است و متخصصین و نظریه‌پردازان به‌طور کلی تفکر انتقادی را شامل تجزیه و تحلیل و ارزشیابی و استنباط دانسته‌اند و داوری به باور لیپمن نتیجه و هدف اصلی تفکر انتقادی است. داوران خوب در مواجهه با اندیشه‌ها و روش‌های تازه همواره دارای ذهنی گشوده و انعطاف‌پذیر هستند و مؤلفه‌های محوری تفکر انتقادی را شامل تعبیر و تفسیر، تبیین و خودتنظیمی دانسته‌اند» (همان: ۹۰). داستان در برنامه فبک به دلیل محرک قوی و جذابی که ارائه می‌دهد، نقش کلیدی در بازگشایی مفاهیم فلسفی دارد و حکایت‌های «مثل امام رضا (علیه السلام) باش» با زبانی کودکانه و لحنی شیرین به مخاطب می‌آموزد که سجایای اخلاقی یک شخصیت مذهبی چگونه بیانگر اهمیت دانش است و به مخالفت با نادانی و بد اخلاقی می‌پردازد. شخصیت امام رضا (علیه السلام) با ویژگی‌هایی چون، خوش اخلاقی، مهربانی، علم و دانایی چنان تصویری شده و فضا سازی حکایت‌ها چنان رقم خورده که ناشایستگی جهل و بد خلقی را در این حکایت‌ها نشان می‌دهد. مقایسه ویژگی‌ها، درک تفاوت‌ها و شباهت‌های بین خوبی و بدی یا درستی و نادرستی از مؤلفه‌های اصلی این حکایت‌هاست که در گفت‌وگوی شخصیت‌های داستان در نقش دگر اصلاحی آشکار می‌شود، چنان‌که بیان این اصطلاحات در روش‌های فکری کودک برجسته و از زمینه‌های تفکر انتقادی است.

۲-۱. خوداصلاحی

استناد به کشف تناقض در مکالمات دیگران و استنتاج‌های نامعتبر آن‌ها باعث اصلاح کودک می‌گردد و به کودک می‌آموزد تا افزون بر موضوعات و مفاهیم فلسفی، اخلاقی و اجتماعی به خودشناسی دست یابد. کبوتر جوانی به نام تیزیبن در حکایت «بهترین‌ها» در آغاز به استناد سخنان دانا تلاش می‌کند تا نقص‌های رفتاری خود را اصلاح کند و به اهمیت علم و دانش پی ببرد: «من بالم را بلند کردم و از دانا برای صحبت کردن اجازه گرفتم، بعد هم بغ‌بغویی کردم و گفتم: من هم با همین گوش‌هایم از امام رضا (علیه السلام) شنیدم که به یارانشان فرمودند: یکی از نشانه‌های عاقل این است که در تمام مدت عمرش از تلاش برای یافتن علم و دانش خسته نمی‌شود» (میرزایی، ۱۳۹۷: ۴). کودک درون خویش را با دنیای کودکی به چالش می‌کشد تا به

پرسش‌هایی دربارهٔ دانایی پی‌برده و هر اندیشه متناقض را با چالش‌های درونی‌اش اصلاح کند: «راستش را بخواهید، تمام این عزت و احترام‌ها به خاطر علم و دانش اوست، آخر ما می‌دانیم که علم و دانش در اسلام خیلی اهمیت دارد» (همان: ۳).

عواقب رفتار نادرست اسراف‌کننده در حکایت جوان کارگر باعث می‌شود تا کودک در نقش مخاطب متوجه نادرستی این ویژگی شود و هرگز این عمل را تکرار نکند: «امام چند قدم که برداشتند، ایستادند و با آن جوان صحبت کردند، ناراحتی توی صورت امام دیده می‌شد. کارگرها هم مثل من نگران شدند و به طرف امام حرکت کردند ... معلوم شد امام (علیه‌السلام) به خاطر آن که کارگرها نصف سیبی را خورده بودند و بقیه‌اش را توی حیاط انداخته و اسراف کرده بودند، ناراحت‌اند» (همان: ۲۲). کبوتران تلاش می‌کنند تا تفکر خود را با رویکرد اجتماعی اصلاح کنند. آنان نقاط ضعف خود را پیدا کرده‌اند و قصد اصلاح آن دارند: «با خودم گفتم من که پول ندارم تا به فقیرها کمک کنم، ولی هر کس آب و دانه خواست، در خدمتم» (همان: ۱۸).

اغلب مفاهیم اخلاقی پنهان در حکایت‌های امامان معصوم (علیهم‌السلام) به استناد مهارت خوداصلاحی در ضمیر کودکان ثبت و باعث پویایی شخصیت کودک و واکنش وی به خودباوری می‌شود. نمونه‌های دیگری در حکایت‌های «مثل امام رضا (علیه‌السلام) باش» از «مهربانی نسبت به همنوع» (همان: ۱۹ و ۱۸)، «باورهای دینی و ایمان» (همان: ۱۴، ۱۳ و ۱۲)، «اهمیت علم و دانش» (همان: ۴ تا ۹) می‌توان یافت که بیانگر مهارت‌های خوداصلاحی، پویایی ذهنی کودک و تعیین هدف در مخاطب (کودک) است و این پویایی باعث مهارت خوداصلاحی در کودک می‌شود.

۲-۲-۲. دگراصلاحی

کودکان در حکایت‌های «مثل امام رضا (علیه‌السلام) باش» تقابل خوبی و بدی را می‌بینند و ترغیب می‌شوند تا نگرش دوستان و اعتقاد اطرافیان را داوری کنند که شخصیت امام رضا (علیه‌السلام) معیار سنجش این داوری است. چنانکه خوبی در مفاهیم ارزشی و اخلاقی مانند علم و دانش، خوش اخلاقی، ایمان، صلۀ ارحام و زکات و نیز بدی در مفاهیمی تقابلی مانند اسراف خودنمایی کرده است. اندیشیدن و گفت‌وگوی کبوتران دربارهٔ بود و نبود سجایای اخلاقی این موضوع را چالش برانگیز می‌سازد و نویسنده، مخاطب را با بینشی درست با این مسئله آشنا می‌کند و تصمیم‌گیری را بر عهدهٔ کودک (مخاطب) می‌گذارد. حکایت‌های مذکور خواننده را با طرح مسائل مختلف به داوری صحیح دربارهٔ موضوعاتی مانند دانایی و سجایای اخلاقی سوق داده و خوانش آن‌ها را با کندوکاو دربارهٔ طرح و تدوین پرسش‌های مناسب در راستای تفکر انتقادی قرار داده است.

کبوترانی مانند «دانا» شخصیت‌های اصلی حکایت‌های مثل امام رضا (علیه السلام) باش و نماد شخصیت‌های مستقلی هستند که مفاهیم ذهنی و فکری را با ذهنی باز بیان می‌کنند، چنان‌که ذهنی گشاده و انعطاف‌پذیر در مواجهه با اندیشه‌ها و روش‌های تازه دارند. آنان الگوی متعالی رفتار امام رضا (علیه السلام) را برای حل مسئله ذهنی خویش درباره علم و دانش و اخلاق با عموم مقایسه و نشانه‌های این سجایا را شناسایی می‌کنند؛ یعنی کبوتران روابط معنی‌داری میان رفتار امام رضا (علیه السلام) و دیگر الگوهای راستین پیدا می‌کنند و به قضاوتی درست می‌رسند؛ بنابراین، مهم‌ترین مهارت در برنامه فبک نداشتن پیش‌داوری، شنیدن اندیشه‌ها و نظرات افراد بدون سوگیری با ذهنیتی روشن است، چنان‌که می‌توان به اندیشه دیگران نسبت به مقام امام (علیه السلام) پی برد: «من هم با همین گوش‌هایم از امام رضا (علیه السلام) شنیدم که به یارانش فرمودند: یکی از نشانه‌های عاقل این است که در تمام مدت عمرش از تلاش برای یافتن علم و دانش خسته نمی‌شود» (میرزایی، ۱۳۹۷: ۳). یافتن این مسئله که ذهن کودک چگونه به استناد تشخیص کبوتران به قضاوتی درست می‌رسد، آن مهارتی است که می‌توان برای داوری صحیح تبیین کرد: «راستش را بخواهید، تمام این عزت و احترام‌ها به خاطر علم و دانش اوست» (همان: ۲).

ذهن کودک باید بداند که علم و دانش حقیقی چگونه است و چه کسی وامدار این حقیقت است؟ مجموعه این پرسش‌ها از امور جایگیر در ذهن کودک است که می‌توان با نوعی هم‌نگری در حکایت‌های مورد مطالعه پذیرفت که شخصیت امام رضا (علیه السلام) با بهره‌گیری از روش‌های نوین در سخن و ارائه طرح‌هایی برای مقابله با مسائل پیش‌آمده، هم مسئله خود را حل می‌کند و هم پاسخی مناسب به رفتارهای نامناسب می‌دهد.

مهارت اخلاقی امام رضا (علیه السلام) و برخورد با اندیشه دیگران کودکان را بدون سوگیری متوجه ارزش‌های اخلاقی مانند مهربانی، بخشش و ... می‌کند؛ چنان‌که رفتار کبوتران را که الگوی کودکان هستند، با گفت‌وگو و پرسش زیر سوال می‌برد. این مهارت دیگر اصلاحی می‌تواند مایه اخلاق و رفتار مطلوب در کودکان باشد؛ چنان‌که می‌توان از برخورد دانا با دو کبوتر دیگر استنباط کرد که تفکر درست از الگویی ناب سرچشمه می‌گیرد: «دانا سینه‌اش را صاف کرد و جواب داد: ولایت پیامبر و اهل بیت او به این معناست که ما آن‌ها را دوست داشته باشیم و البته به حرف‌هایشان هم گوش کرده و از آن‌ها اطلاعات کسب کنیم. هر کس این طوری زندگی کند، مسلمان واقعی است» (همان: ۵).

شیوه گفت‌وگو در حکایت‌های «مثل امام رضا (علیه السلام) باش» باعث شده تا کودک از اصلاح دیگران پند بگیرد و بتواند به نوعی تکامل اخلاقی برسد. دگر اصلاحی با هدف صبوری باعث می‌شود

تا کودک شکیبایی بیاموزد و آن را سرلوحه رفتار خویش قرار دهد: «یکبار هم شخصی از امام رضا علیه السلام پرسید: پاداش کسی که در سختی‌ها صبر می‌کند، چیست؟ ایشان پاسخ دادند: هر یک از شیعیان ما به بلایی دچار شود و بر آن صبر کند، خداوند ثواب هزار شهید را به او می‌دهد» (همان: ۱۲).

۲-۲-۳. حساسیت به متن / زمینه

آشناسازی مخاطب با مفهوم حساسیت به زمینه از مهارت‌های تفکر انتقادی است که در حکایت‌های نمادین در گفت‌وگوی کبوتران قابل استنتاج است. نویسنده تلاش می‌کند تا کودکان کنجکاو را در سیمای کبوتران به تصویر بکشد و شمایی زیبا به کنجکاوای کودکان ببخشد و نکات اخلاقی مورد قبول را به آنان منتقل کند؛ یعنی کودکان کنجکاو با دیدن تصویر کبوتران به خواندن حکایت علاقه‌مند می‌شوند و نظر به این حکایت‌های تصویری می‌توانند واکنشی مناسب به مسائل داشته باشند و رفتارهای خوب و بد را از هم تمییز دهند و درصدد اصلاح خویش برآیند. آنچه کودک را از دنیای اسراف، نادانی و ناآگاهی دور می‌سازد، طرح پرسش‌های مکرر منطقی درباره عواقب احتمالی یک عمل شنیع است. حس همانندسازی کودک با شخصیت امام رضا علیه السلام باعث شده تا کودک با الگوپذیری بتواند خود را مانند کبوتران رها و آزاد بداند. حس همانندسازی کودک در حکایت تصویری «اسراف نکردن» نقش پویایی می‌گیرد و نابسامانی رفتاری کودک در اسراف کردن نظر به مهارت حساسیت به متن اصلاح می‌گردد: «کارگر لاغر و قدلندی که آن سیب را انداخته بود، جلورفت و از امام معذرت خواست و سیب را برداشت» (میرزایی، ۱۳۹۷: ۲۲).

ارزیابی امور بر پایه زمینه و موقعیت‌های ویژه اشخاص و نه قواعد کلی از شرایط حساسیت به زمینه است؛ آنچه در حکایت‌های «مثل امام رضا علیه السلام باش» وجود دارد، الگوبرداری از موقعیتی ویژه است. تعیین چهارچوب قواعد در یک متن فلسفی نوعی استراتژی خاص به مطلب می‌بخشد که مجال تفسیر درست به کودک می‌دهد. نوع گفت‌وگوی کبوتران با کبوترهای دیگر بر اساس شرایط در این کتاب متفاوت است؛ کبوتر به استناد شرایط خویش، لحنی ملتمسانه دارد که در ادامه به قاطعیت منتهی می‌شود. وی در آغاز بنا بر موقعیت خاص خود و شرایط نامعمولی که در آن قرار دارد، ناتوانی خود را بیان می‌کند، اما می‌توان در پایان نظر به حساسیت زمینه، تغییر لحن را با قاطعیت در گفتار کبوتر مشاهده کرد، چون با توجه به شرایط و حساسیت مد نظر خود عمل کرده است: «توی باغ، روی شاخه‌ای نشسته بودم که چند تا از جوجه کبوترها را دیدم، می‌خواستند قائم‌باشک بازی کنند، هر کسی رفت و جایی مخفی شد که بقیه او را نبینند، یکی

از آن‌ها همان وسط ایستاده بود و تکان نمی‌خورد، وقتی از او پرسیدند که چرا نمی‌رود، قایم شود؟ گفت: خوب من جایی را پیدا نکردم که هیچ کس مرا نبیند! جوجه‌ها با تعجب گفتند: منظورت چیست؟! این همه جا: پشت درخت‌ها، لابه‌لای شاخه‌ها، توی چاله‌ها و...! او جواب داد: این‌ها به فکر من هم رسید، ولی قرار بود، جایی مخفی شوم که هیچ کس مرا نبیند، خوب هر کجا خواستم مخفی شوم، خدا مرا می‌بیند» (همان: ۲۱).

شخصیت‌پردازی به دلیل توجه به شرایط استثنایی و پیش‌ارزیابی شخصیت‌ها در حکایت‌های مورد مطالعه مشهود است؛ لحن امام رضا (علیه السلام) در حکایت کارگر اسراف‌کار در آغاز خشمگینانه است، اما در پایان می‌خواهد کارگر را از رفتار نامناسب دور کند که الگویی امیدبخش برای پرورش کودک از منظر تفکر انتقادی است: «ناراحتی توی صورت امام دیده می‌شد... امام رضا (علیه السلام) فرمودند: هر وقت به چیزی نیاز ندارید، آن را در اختیار کسانی بگذارید که به آن نیاز دارند. حرف حضرت برایم جالب بود، می‌دانستم که خدا هم اسرافکاران را دوست ندارد» (همان: ۲۲).

۲-۴. دآوری مبتنی بر شواهد

شواهد دستورالعملی مستند است که دآوری بر پایه آن شکل می‌گیرد؛ این ملاک‌ها باید اثرگذار و نافذ باشند؛ دآوری درست شامل یافتن مسئله و گردآوری شواهد و اطلاعات بر پایه شناسایی روابط و مقایسه است. موضوع اصلی حکایت‌های مورد مطالعه، اندیشیدن و گفت‌وگو درباره سنجایی اخلاقی و امور ناپسند است که نویسنده مخاطب را به شایستگی با این مسئله اساسی آشنا می‌کند و نتیجه‌گیری را بر عهده وی می‌گذارد. خواننده در حکایت‌های «مثل امام رضا (علیه السلام) باش» به یافتن ملاک‌ها و دآوری صحیح درباره مسائلی مانند: علم و دانش، مسئله ولایت، خوش اخلاقی، مهربانی، بخشش و مبارزه با اسراف تشویق می‌شود و بستری مناسب برای ترقی در تفکر انتقادی هموار می‌کند.

نویسنده عقل و درایت را جهش اصلی کودک دانسته و تلاش می‌کند تا کودک (کبوتر) پرسش‌های چالشی را با عنصر عقلانیت در برابر نظر شخصیت‌های حکایت به‌ویژه امام رضا (علیه السلام) طرح کند و برای دریافت پاسخ پرسش‌ها با هم‌سالان خود (دیگر کبوتران) گفت‌وگو و تعامل کند که دآوری درست رفتار پسندیده شخصیت مد نظر (امام رضا (علیه السلام)) نتیجه این گفت‌وگو است تا این دآوری را در آینده سرلوحه اعمالش قرار دهد؛ مسئله مهم ولایت قوه تفکر کودک را در این حکایت به چالش کشیده، چنان که کبوتر در نقش یک کودک توانسته است آن را با پرکشیدن و قرار گرفتن در زمان و مکان مناسب دریابد: «گفت: من هم درباره ولایت، سخن جالبی را از امام شنیده‌ام، بقیه که منتظر شنیدن کلام او بودند، پرسیدند: خب بگو چه شنیده‌ای؟ او گفت از امام

شنیده است: خداوند مهربان فرموده است: ولایت علی بن ابی طالب، پناهگاه مطمئن و محکم من است و هر کس وارد این پناهگاه شود، از عذاب من در امان است» (میرزایی، ۱۳۹۷: ۵).

نویسنده خوش اخلاقی را به عنوان چالشی دیگر بیان می کند و بر آن است تا ذهن کودک را با این ویژگی آشنا کند که گفت و گوی بغوغو را با خالد (کبوتر عراقی) برای دریافت پاسخ این پرسش در حکایت مثال زده است و نتیجه گفت و گو را دست یابی به داوری درستی نسبت به اخلاق نکو می داند: «قهرمان که یکی از دوستان قدیمی من است، وقتی احساس کرد کبوتر غریبه می خواهد صاحبش را به رخ ما بکشد، دو قدم جلو رفت و گفت: ببین داداش، اولاً که ما کبوترهای مدینه آزاد هستیم و صاحبمان فقط خداست! بعدش هم اگر می خواهی آدم مهربان و خوش اخلاقی را ببینی، بگذار روشنت کنم که بهترین شان، رفیق همین بغوغوی خودمان است» (همان: ۶).

۲-۳. تفکر مراقبتی

تفکر مراقبتی مفهوم سازی، درک کردن، توجه به عواطف و احساسات و بررسی و شناخت آن است؛ چنان که لیپمن شیوه های تأثیر عواطف را بر این تفکر نشان داده و بر آن است که این تفکر حول محور عواطف رشد می کند. لیپمن احساسات، هیجانات و عواطف را مرکز تمامی نیازها می داند و رابطه عواطف را با شناخت تبیین کرده است؛ «او نحوه تأثیر عواطف بر تفکر را نشان می دهد و معتقد است که تفکر باید به نوعی حول محور عواطف رشد کند. این اندیشه او را به بسط تفکر و قائل شدن به نوع سوم آن؛ یعنی تفکر مراقبتی (مسئولانه) رهنمون می شود» (Tran, 2013: 45) و بر آن است که «در تفکر مراقبتی افراد به سان پدر و مادری دلسوز و توأم با محبت یا هم چون یک مهندس یا طراح محیط زیست متعهد و دلسوزانه درباره نحوه کارشان تفکر می کنند» (همان)؛ لیپمن تفکر مراقبتی را که رویکردی انسانی تر نسبت به دیگر مهارت های تفکر دارد، به گونه های تفکر می افزاید و برای ایجاد خوشبختی و دموکراسی در جامعه تلاش می کند (ن. ک: عظمت مدار فرد و نصرآبادی، ۱۳۹۸: ۳۵). تفکر مراقبتی به گفت و گو، اندیشه و پذیرش پیامدهای آن بها می دهد و مایه همکاری با دیگران است؛ اما تصمیم گیری به جای دیگران نیست. هنگامی که درباره افکار کودکان با آن ها گفت و گو می کنیم، یا وقتی قدرت دادن به آن ها در تصمیم گیری امکان پذیر باشد، تفکر مراقبتی دموکراتیک تر شده است (کندی و همکاران، ۱۳۸۹: ۴۴). آن مارگارت شاپ^۱ از بنیان گزاران فیک، تفکر مراقبتی را دارای چهار مهارت عاطفی، فعال، هنجاری

1. Ann Margaret Sharp

و ارزش‌گذار می‌داند (شارپ، ۲۰۰۷: ۲۴۸-۲۵۷). تفکر مراقبتی، همگرایی و همکاری و دستاورد تفکر مشارکتی است.

تفکر مراقبتی نویسنده در حکایت‌های «مثل امام رضا (علیه السلام) باش» نشانه دغدغه‌های وی در برابر آینده کودک است و تلاش می‌کند تا وی را با سجایای الگویی سازنده جلا دهد؛ دغدغه‌هایی که نشان می‌دهد، کودک به مسائل محبت و بخشش آگاهی ندارد و ممکن است، روش دستیابی به این مهارت را به‌درستی یاد نگیرد؛ بنابراین، نویسنده احساسات درونی اش را با بیانی ساده در قبال کودکان و تفکر درست آنان بیان می‌کند. این رویکرد به ویژگی‌هایی مانند: احسان (ن.ک: میرزایی، ۱۳۹۷: ۱۲)، غریب‌نوازی (ن.ک: همان: ۱۴)، قناعت (ن.ک: همان: ۸)، محبت کردن به هم‌نوع (ن.ک: همان: ۱۷) و برتری (ن.ک: همان: ۲۱) علم و دانش (ن.ک: همان: ۷)؛ اشاره می‌کند. نویسنده رویکردی انسانی از تفکر مراقبتی و مفهومی متفاوت از دموکراسی برای انتقال مفهوم برابری انسان‌ها به کودک نشان می‌دهد: «وقتی برگشتم دیدم سفره غذا را پهن کرده‌اند؛ سفره‌ای بزرگ که همه اهل کاروان دورش نشسته بودند» (میرزایی، ۱۳۹۷: ۲۰).

مهارت‌های تفکر مراقبتی در حکایت‌های مورد مطالعه با تخیلی لطیف به مخاطب می‌آموزد که چگونه اسراف‌کاری نکند و قدردان نعمت‌ها باشد؛ نویسنده فضای حکایت‌های را چنان هدایت کرده تا شایستگی این ویژگی‌ها را به‌خوبی به تصویر بکشد. درون‌مایه بیشتر این حکایت‌ها در بردارنده مهارت هنجاری و پرورش تفکر مراقبتی است: «امام رضا (علیه السلام) فرمودند: هر وقت به چیزی نیاز نداری، آن را در اختیار کسانی بگذارید که به آن نیاز دارند؛ حرف حضرت برایم جالب بود، می‌دانستم که خدا هم اسراف‌کاران را دوست ندارد» (همان: ۲۳).

۲-۳-۱. مهارت عاطفی

لیپمن هیجان را شکلی از مهارت عاطفی و داوری می‌داند که ممکن است خطاپذیر باشد؛ چنان‌که ابراز خوشحالی کبوتر عراقی هنگام برخورد امام رضا (علیه السلام) با کبوتران دیگر از مصداق‌های مهارت عاطفی است. کبوتر عراقی حس درونی خود را در جمله «به‌به، خوش به حالت! کاش صاحب من هم مثل رفیق تو بود» (همان: ۶) بیان کرده است که این حسرت ناشی از داوری درباره ناتوانی خود از داشتن صاحبی به این مهربانی است؛ بنابراین، این داوری نتیجه احساسات و بازگویی مهارت عاطفی است که کودک را با مفهوم تفکر مراقبتی آشنا می‌سازد. حس مهربانی از مهم‌ترین عواطفی است که در حکایت‌های «مثل امام رضا (علیه السلام) باش» منتقل می‌شود؛ کبوتران (کودکان) هیجان‌ات درونی خویش را در برخورد با مصداق‌های خارجی تحلیل می‌کنند و به داوری و در نهایت تفکر می‌رسند؛ چنان‌که کبوتران با جمله «ایشان آن قدر مهربان بودند که خیلی از

آدم‌ها، مثل ما کبوترها دنبال بهانه‌ای می‌گشتند تا حضرت به آن‌ها لطف و محبت کنند» (همان: ۱۸). کبوتران مهربانی خود را نشان می‌دادند که ناشی از داوری آنان در ناتوانی تجربه و انتقال این حس است و این داوری، دربرگیرنده مهارت عاطفی و در نهایت تفکر مراقبتی است.

۲-۳-۲. مهارت فعال

مهارت فعال یا عامل از ظرفیت‌های شخصیت‌پردازی در داستان است؛ چنان‌که لیپمن برخی اعمال را که برای نگهداری امور ارزشمند انجام می‌گیرند و مستلزم قضاوت هستند، شناختی و در زمره تفکر مراقبتی می‌داند و به‌عنوان مهارت فعال (عامل) از آن‌ها یاد می‌کند. کاکلی از شخصیت‌های حکایت‌های «مثل امام رضا (علیه السلام) باش» با شناختی که از توانایی خود دارد، هیچ‌گاه مغرور نمی‌شود، بلکه غرور دروغین خود را از بین می‌برد؛ چون شخصیت امام رضا (علیه السلام) مانند یک مربی و الگو، موجب تغییر نگرش در کاکلی شده است و وی این تجربه را در عمل و رفتار خویش بازتاب می‌دهد. حکایت‌های مورد مطالعه از مهارت فعال یا پویا بهره‌مند بوده و کودک را با مفهوم تفکر مراقبتی آشنا می‌سازد و تغییر نگرش وی را در پی دارد که این تغییر نگرش با بهره‌گیری از یک الگو، مهارتی پویا و زنده را به ارمغان آورده است که اسراف نکردن کارگران، نمونه آن است و تغییر نگرش کبوتران (کودکان) را در پی دارد (ن.ک: همان: ۲۳).

۲-۳-۳. مهارت هنجاری

اندیشیدن به امور اخلاقی، مهارتی هنجاری در تفکر مراقبتی است؛ یعنی کودکان باید بتوانند موضوعات اخلاقی را تشخیص دهند و منطقی بیندیشند. مهارتی مطلوب است که به جای امور سخیف، متوجه امور ارزشمند باشد و تربیت و مهارت باید تفکر را به امور هنجاری یا ارزشی سوق دهد و نامطلوبی ضد ارزش‌ها را آشکار سازد (عظمت‌مدار و همکاران، ۱۳۹۷: ۱۱۰). حکایت‌های «مثل امام رضا (علیه السلام) باش» با روایتی دلنشین به خواننده می‌آموزاند که سجایای اخلاقی توان واکنش فراوانی در ارزش‌های درونی شخص دارند؛ چنان‌که نویسنده با پرداختن به مسائلی مهم مانند ولایت، خلق خوب و اسراف نکردن تلاش می‌کند تا فرصت یادگیری را به کودک بدهد که نوعی آزمون است؛ چون یادگیری این آزمون، آزمون‌هایی بزرگ‌تر و چالش‌هایی مهم‌تر پیش روی دارد. حکایت‌های مورد مطالعه با فضا سازی کودکانه و تبیین شخصیت کودک در کالبد کبوتران بیانگر مهم‌ترین ارزش‌های اخلاقی؛ یعنی شناخت توانایی‌ها و ضعف‌های درونی خود است که نوعی خودشناسی برای کودک محسوب می‌شود: «ایشان با همه مهربان‌اند، همیشه لبخند بر لب دارند، هرگز حرف زشت نمی‌زنند، به نیازمندان کمک می‌کنند» (میرزایی، ۱۳۹۷: ۲۱). این خودشناسی کودک را از هر گونه ضلالتی دور می‌کند؛ بنابراین، مهارت هنجاری حکایت‌ها

بستری مناسب برای پرورش تفکر مراقبتی فراهم می‌کند: «امام رضا (علیه السلام) در روز عرفه، تمام اموال خود را بین فقیران و نیازمندان تقسیم کرد» (همان: ۱۲).

۲-۳-۴. مهارت همدلانه

مهارت همدلانه از ظرفیت‌های پرورش تفکر مراقبتی است؛ چنان‌که همدلی و دلسوزی امام رضا (علیه السلام) در بیشتر حکایت‌های «مثل امام رضا (علیه السلام) باش» آشکار است. کبوتران همدلی امام رضا (علیه السلام) را در مهربانی و دلسوزی حضرت درک می‌کنند که تجربه‌ای برای همدلی آن‌هاست. امام رضا (علیه السلام) به ناتوانی شخص متقاضی زیارت در حکایت زیارت پی می‌برد، اما علاقه او را درمی‌یابد و با همدلی و دلسوزی به وی آرامش می‌دهد: «رضا جان! من خیلی دوست دارم، هر سال به زیارت جدتان امام حسین (علیه السلام) بروم یا مرتب به مدینه بیایم و شما را زیارت کنم، ولی توانش را ندارم، چه کار کنم؟ امام با لبخندی دلنشین فرمود: هر کس نمی‌تواند به زیارت برود، پس دوستان صالح ما را زیارت کنند تا خداوند ثواب زیارت ما را به او بدهد» (همان، ۱۰).

همدلی کبوتران (کودکان) در حکایت‌های «مثل امام رضا (علیه السلام) باش»؛ یعنی خود را در موقعیت دیگری نهادن، چنان‌که کبوتر غریبه زردرنگ وارد شهر می‌شود و گرسنه است، کبوتران دیگر خود را فراموش می‌کنند، از افق فکری خود خارج می‌شوند، خویش را در جایگاه او می‌گذارند و بهتر می‌توانند موقعیت کبوتر زردرنگ را درک کنند: «او را با خود به خانه امام رضا (علیه السلام) بردم، از گندم‌های توی باغچه خورد و گفت: واقعاً به این غذا نیاز داشتم، ممنون که مرا از گرسنگی نجات دادی!» (همان: ۱۱). این مهارت در حکایت‌های «مثل امام رضا (علیه السلام) باش» وجود دارد؛ چنان‌که کبوتران به‌عنوان نمادی از کودکان با الگوپذیری از مقامی شامخ درمی‌یابند که باید از احساسات، چشم‌اندازها و افق‌های فکری خود دوری کنند و در جایگاهی باشند که احساسات دیگران را تجربه کنند.

۲-۴. تفکر مشارکتی

تفکر مشارکتی بارش افکار یا توفان فکرهاست؛ چنان‌که بلوغ تفکر مشارکتی بیشتر از تفکر انفرادی است. راجر ساتکلیف^۱ تفکر مشارکتی را به سه گونه تفکر لیپمن اضافه کرد و بر آن است که کودکان خلاقانه افکار جدید خود را مطرح و نقادانه از اندیشه‌های اطراف خود پرسش می‌کنند؛ چنان‌که از دیگران انتظار دارند به دیگران اهمیت می‌دهند و از آن‌ها مراقبت می‌کنند

1. Roger Sutcliffe

و نیز به یکدیگر کمک می‌کنند تا به درکی مشترک برسند (ناجی، ۱۳۹۹: ۱۲۷). تفکر مشارکتی رویکردی نو بوده که توجه زیادی را در سه دهه اخیر به خود جلب کرده است؛ چنان که کودکان فرصت‌هایی برای ارتباط با یکدیگر دارند تا اهداف مشترک خود را تحقق بخشند؛ یعنی از لحاظ علمی و اجتماعی پیشرفت می‌کنند و بهتر می‌توانند مسائل را توضیح دهند و ایده‌های خود را مطرح کنند. تدریس درس تفکر و پژوهش مشارکتی در قالب فعالیت گروه‌های کوچک زمینه مناسبی برای دستیابی به بسیاری از اهداف ناظر بر تربیت اخلاقی مانند مسئولیت‌پذیری، رعایت حقوق دیگران، ارزش‌گذاری به کار دیگران و در نظر گرفتن عدالت است.

۲-۴-۱. مهارت مسئولیت‌پذیری

مسئولیت‌پذیری از ویژگی‌های انسانی، پاسخگویی و پذیرش کاری است که درخواست می‌شود و فرد حق دارد آن را بپذیرد یا نپذیرد (ن.ک: کلمز، ۱۳۸۶: ۹۸). کودک نیازهای خود را رها می‌کند و به فداکاری و مسئولیت‌پذیری؛ یعنی پشتیبانی از افراد وابسته و آسیب‌پذیر می‌پردازد؛ چنان که دیگران را بر خود برتری می‌دهد و احساس مسئولیت نسبت به دیگران دارد. امام رضا (علیه السلام) اسوه مهربانی و مهمان‌نوازی است؛ بنابراین، کودک الگویی متعالی در حکایت‌های «مثل امام رضا (علیه السلام) باش» دارد که درس فداکاری از وی می‌آموزد؛ چنان که کودک مفهوم مسئولیت‌پذیری را درمی‌یابد: «گفتم: قربان شما! نوش جان! کاری نکردم، کمک به نیازمندان کاری است که از صاحب این خانه یاد گرفته‌ام. بعد برایش از رفتار امام با نیازمندان و خاطره‌های زیبایم تعریف کردم، مثل این‌ها که امام رضا (علیه السلام) در روز عرفه، تمام اموال خود را بین فقیران و نیازمندان تقسیم کرد» (میرزایی، ۱۳۹۷: ۱۲).

کودک احساس مسئولیت را از رفتار اطرافیان می‌آموزد و نیاز خود را برای جمع فدا می‌کند؛ چنان که پیامدهای رفتار خود را می‌پذیرد، قابل اعتماد است و به ساختار اجتماعی بزرگ‌تر تعهد دارد. این رویکرد باعث رشد تفکر مشارکتی در امور اجتماعی و پابندی به آن خواهد شد؛ چنان که اکرام در حکایت مهمان‌نوازی و احترام به همسایه‌ها چنین تبیین شده است: «همسایه‌ها از کسانی هستند که امام رضا (علیه السلام) خیلی به آن‌ها اهمیت می‌داد، همیشه با مهربانی و احترام با آنان صحبت می‌کرد، در منزلش برای آن‌ها مهمانی می‌گرفت، اگر همسایه‌ای مریض می‌شد، امام به عیادتش می‌رفت، گاهی برایشان هدیه می‌فرستاد و معمولاً در سختی‌ها و گرفتاری‌ها به یاری آن‌ها می‌شتافت» (همان: ۱۸). کودک مسئولیت‌پذیر می‌تواند در تصمیم‌گیری‌های مناسب در شرایط و موقعیت‌های مختلف پاسخگوی باشد. کودک انتخاب‌هایی در چهارچوب هنجارهای اجتماعی دارد که موفقیتی مهم برای وی است. تأثیر معنوی شخصیت امام رضا (علیه السلام) در

حکایت‌های مثل امام رضا (علیه السلام) باش بر بهبود مهارت کودک مشهود است و میرزایی تلاش کرده است تا جنبه‌های اخلاقی را با نماد و تصویر برای کودک نشان دهد. این پژوهش رویکردهای فکری حکایت‌های مثل امام رضا (علیه السلام) باش را با تکیه بر انگاره تفکر چندبعدی (خلاق، انتقادی، مراقبتی و مشارکتی) لیپمن با هدف افزایش قدرت تفکر کودک تبیین کرده است.

۳. نتیجه‌گیری

آثار روایی برگرفته از سیمای اسوه‌های مذهبی با ساختاری فانتزی و تخیلی، بازدهی مهمی برای بومی‌سازی مفاهیم فلسفی دارند و ابزار برنامه فلسفه برای کودکان از منظر تفکر چندبعدی لیپمن هستند. حکایت‌های «مثل امام رضا (علیه السلام) باش» نگرش‌ها، باورها، مراتب دانش و دریافت نویسنده را پوشش می‌دهند که در بازشناخت سیمای امام رضا (علیه السلام) از منظر گونه‌های تفکر برای کودک و نوجوان اثرگذاری مثبتی دارند.

الف. اصالت و نوآوری در تفکر خلاق با بازسازی تخیلی کودکان در ساختار نمادین کبوتران، دیدگاهی شایسته از نوآوری در ذهن مخاطب ایجاد می‌کند؛ بازگویی محتواها با خلق تصویرهای تخیلی، دنیای خیال و واقعیت را در ذهن کودک به هم آمیخته و حکایت‌ها را برای وی جذاب کرده است. استفاده نویسنده از تصویر باعث بازسازی ذهن و خلق امور بدیع اخلاقی و تربیتی در این حکایت‌هاست.

ب. حکایت‌های مورد مطالعه از منظر تفکر انتقادی مبتنی بر دگراصلاحی، خوداصلاحی، حساسیت به متن و داوری درست بررسی شدند که موضوع اصلی حکایت‌ها اندیشیدن و گفت‌وگو درباره سجایای اخلاقی امام رضا (علیه السلام) و وابستگی کودک به الگویی متعالی است؛ چنان که داوری درست مبتنی بر ملاکی دینی و مذهبی است. نویسنده عقل و درایت کودک را محرک اصلی پویایی دانسته است و حس همانندسازی با کاربست الگوی اخلاقی، حساسیت به متن را در ذهن کودک پرورش می‌دهد و واکنش درست وی را به مسائل بازگو می‌کند؛ چنان که روایت‌های متفاوت درباره شخصیت امام رضا (علیه السلام) الگویی متعالی و مناسب برای بهبود خوداصلاحی کودک است.

پ. نویسنده نوعی تفکر مراقبتی را در حکایت‌های مورد مطالعه در قبال کودکان مطرح کرده و دغدغه‌های کودک امروزی را مانند عدم شناخت اصول دین اسلام، مهرورزی و مهربانی با دیگران، مسئولیت‌پذیری، مهمان‌نوازی و ... در نظر گرفته است و تلاش می‌کند تا این دغدغه‌ها

را با تکیه بر سجایای اخلاقی الگویی مذهبی و سازنده جلا دهد و کودک را به تعالی و کوشندگی بکشاند. مهارت عاطفی هیجان‌ات کودک به‌ویژه مهربانی را بازگویی و دربارهٔ مسائل به داوری می‌کند و نوعی تفکر مراقبتی را برای کودک در برخورد با مسائل بازشناسی کرده است. مهارت فعال سجایای اخلاقی را ارزش‌گذاری و باعث قضاوت دربارهٔ این ارزش‌گذاری شده است تا حکایت‌ها را با دیدی مراقبتی ببینند و از امام رضا (علیه‌السلام) در مهارت هنجاری و همدلانه الگو گرفته و دریافته‌اند که باید از احساسات، چشم‌اندازها و افق‌های فکری خود دوری و احساسات دیگران را تجربه کنند.

ت. تفکر مشارکتی که فعالیتی در گروه‌های کوچک برای دستیابی به اهدافی ناظر بر تربیت اخلاقی مانند مسئولیت‌پذیری، رعایت حقوق دیگران، ارزش‌گذاری کار دیگران و در نظر گرفتن عدالت است؛ چنان‌که احساس مسئولیت کودک در قبال دیگران در حکایت‌های مورد مطالعه وجود دارد و این حکایت‌ها محرکی اثرگذار برای آموزش مهارت‌های فکری و استدلالی یا همان تفکر خلاق و انتقادی به عنوان مهم‌ترین دستاوردهای برنامهٔ فیک هستند.

منابع و مأخذ

- اکبری، احمد؛ جاویدی کلاته جعفرآبادی، طاهره؛ شعبانی ورکی، بختیار؛ تقوی، محمد. (۱۳۹۱). «فلسفه برای کودکان (P4C): مضامین فلسفی در داستان‌های متون ادب فارسی». *تفکر و کودک*، دوره ۳، شماره ۶. صص: ۱-۲۵.
- البرزی، محبوبه. (۱۳۸۶). «تبیین واسطه‌گری باورهای انگیزشی در مدل خلاقیت کودکان با رویکرد به متغیرهای خانوادگی، مدرسه‌ای و باورهای اسنادی در دانش‌آموزان مقطع ابتدایی». *رساله دکتری*. استاد راهنما محمد خیر و محمد مزیدی. دانشگاه شیراز.
- ایروانی، شهین؛ مختاری، خدیجه. (۱۳۹۰). «جایگاه مفاهیم فلسفی در ادبیات داستانی کودک ایران». *مطالعات ادبیات کودک*، سال دوم، شماره ۱. صص: ۱-۳۱.
- جهانی، جعفر. (۱۳۸۲). *دیباچه‌ای بر شیوه‌های پژوهش در تفکر انتقادی*. شیراز: ملک سلیمان.
- حسینی، مالک؛ حسینی، سیدحسن. (۱۳۹۰). «اخلاق تفکر انتقادی». *پژوهش‌های فلسفی*، سال ۵، شماره ۸. صص: ۱-۱۳.
- سلطان‌القرائی، خلیل؛ سلیمان‌نژاد، اکبر. (۱۳۸۷). «تفکر انتقادی و ضرورت آموزش آن در کلاس درس». *تربیت اسلامی*، سال سوم، شماره ۶. صص: ۱۸۱-۱۹۵.
- سهرابی، راضیه؛ البری، محبوبه؛ خوشبخت، فریبا. (۱۳۹۲). «مقایسه افسانه‌های ایرانی، کتاب‌های داستانی تصویری ایرانی و کتاب‌های داستانی تصویری خارجی بر مبنای مؤلفه‌های تفکر فلسفی». *مطالعات ادبیات کودک شیراز*، سال چهارم، شماره ۱(۷). صص: ۹۱-۱۱۲.
- سیف، علی‌اکبر. (۱۳۸۷). *روان‌شناسی پرورشی نوین: روان‌شناسی یادگیری و آموزش*. ویراست ۶. چاپ ۳ (چاپ مکرر، چهل و دوم). تهران: دوران.
- صفایی‌مقدم، مسعود. (۱۳۸۸). «بررسی تحلیل نهضت آهستگی و آنچه برای نهضت فلسفه برای کودکان در اختیار دارد». *فرهنگ*، سال هشتم، شماره ۶۹. صص: ۵۹-۸۲.
- عظمت‌مدار فرد، فاطمه؛ بختیار نصرآبادی، حسن علی؛ حیدری، محمد حسین؛ قائدی، یحیی. (۱۳۹۷). «بررسی ظرفیت سه داستان از رساله دلگشای عبید زاکانی بر اساس مؤلفه‌های تفکر فلسفی لیپمن». *مطالعات ادبیات کودک شیراز*، سال نهم، شماره ۲(۱۸). صص: ۹۹-۱۲۲.
- علی‌زاده، پوران. (۱۴۰۰). «بررسی محتوایی داستان‌های گروه سنی «۵» از جهت تطبیق با مهارت‌ها و مؤلفه‌های تفکر فلسفی لیپمن». *مطالعات و تحقیقات ادبی*، سال ۱۲، شماره ۳(۲۱). صص: ۱۱۹-۱۴۵.
- فیشر، رابرت. (۲۰۱۳). *آموزش و تفکر*. ترجمه فروغ کیان‌زاده. اهواز: رشش.
- فیشر، رابرت و همکاران. (۱۳۸۷). *شکوفاسازی خلاقیت*. ترجمه ناتالی چوبینه. تهران: پیک بهار.
- کرفت، آنا. (۱۳۸۸). *پرورش خلاقیت در کودکی*. ترجمه مهدی نورانی. تهران: رشش.
- کلمز، هریس و رینولد بین. (۱۹۸۶). *آموزش مسئولیت به کودکان*. ترجمه پروین علی‌پور. مشهد: آستان قدس رضوی.
- کندی، دیوید و همکاران. (۱۳۸۹). *فلسوفان کوچک*. ترجمه یحیی قائدی. تهران: آبیژ.
- حبیبی، مجید؛ عراقی، لیلا. (۱۳۹۴). *داستانی برای کندوکاو*. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- مکتبی‌فرد، لیلا. (۱۳۸۸). «سیر تحول و شکل‌گیری مهارت‌های تفکر انتقادی در داستان‌های تألیفی

ایران برای کودکان و نوجوانان». *تفکر و کودک*. سال اول. شماره ۱. صص: ۱۰۰-۱۲۴.
 میرزایی، حسین. (۱۳۹۷). *مثل امام رضا (علیه السلام) باش*. دو جلدی. مشهد: آستان قدس رضوی.
 ناجی، سعید. (۱۳۹۹). *معیار فیک برای داستان*. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
 یاری دهنو، مراد. (۱۳۹۴). *درآمدی بر برنامه فلسفه برای کودکان*. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.

References

- Akbari, Ahmad and others (2012). «Philosophical topics in the stories of Persian literary texts». *Thought and child magazine*. No 2. 1-17. (in Persian)
- AlBarzi, Mahbobeh (2007), Explaining the mediation of motivational beliefs in children's creativity model with an approach to family, school variables and document beliefs in primary school students, PhD thesis, supervisors Mohammad Khair and Mohammad Muzesi, Shiraz University. (in Persian)
- Alizadeh, Puran (2021). «Content analysis of stories of age group «D» in order to adapt to the skills and components of Lipman's philosophical thinking». *Quarterly Journal of Literary Studies and Research of Kharazmi University*. Year 12. No 3. 119-145. (in Persian)
- Azmatmadar Fard, Fatemeh and others. (2018). «Investigation of the capacity of three stories from Obeid Zakani's heart-warming treatise based on the components of Lippmann's philosophical thinking». *Shiraz Children's Literature Studies*. ninth year No. 2. 102-121. (in Persian)
- Clems, Harris and Reynolds Bean (1986), *Teaching Children Responsibility*, translated by Parvin Alipour, Mashhad: Astan Quds Razavi. (in Persian)
- Fisher, Robert (2013). *Education and thinking*. Translated by Forough Kianzadeh. Ahvaz: Rasesh. (in Persian)
- Fisher, Robert and colleagues (2008), *Blooming of creativity*, translated by Natalie Chuineh, Tehran: Pik Bahar. (in Persian)
- Hosseini, Malik and Hosseini, Seyed Hassan (2011). «Ethics of Critical Thinking». *Journal of Philosophical Researches of Tabriz University*. No. 8. 1-13. (in Persian)
- Irvani, Shahin and Mokhtari, Khadijah (2011). «The place of philosophical concepts in Iranian children's fiction». *Children's literature studies*, second year. No 3. 1-32. (in Persian)
- Jahani, Jafar (2003). *An introduction to research methods in critical thinking*. Shiraz: Molek Sulaiman. (in Persian)
- Kennedy, David et al. (2009). *Little philosophers*. Translated by Yahya Qaidi. First edition. Tehran: Aiezh. (in Persian)
- Kraft, Anna (2009), *Fostering creativity in childhood*, translated by Mehdi Noorani, Tehran: Rasesh. (in Persian)
- Lipman, M. (2003). *Thinking in education*, second edition. Cambridge: Cambridge University press. (in english)
- Majid Habibi Iraqi, Leila (2017). *A story to explore*. First edition, Tehran: Research Institute of Humanities and Cultural Studies. (in Persian)
- Maktabifard, Leila (2009). «Course of evolution and formation of critical thinking skills in Iranian

- authored stories for children and teenagers». Thinking and the child. first year No 1. pp. 100-124. (in Persian)
- Mirzaei, Hossein (2018), be like Imam Reza, two volumes, Mashhad: Astan Quds Razavi. (in Persian)
- Naji, Saeed (2020). Fabek criteria for the story. Tehran: Research Institute of Humanities and Cultural Studies. (in Persian)
- SafaiMoghadam, Massoud (1998). «Reviewing the analysis of the slowness movement and what it has for the movement of philosophy for children». Alzahra University Humanities Quarterly. eighth year No. 69. 59-89. (in Persian)
- Saif, Ali Akbar (2008). Modern educational psychology: psychology of learning and education. 6th edition, 3rd edition (repeated edition, 42nd edition). Tehran: Duran. (in Persian)
- Sharp, A. M) . 2007(, «The Other Side of Reason: the World of the Emotions». in: Sources of Philosophy for Children. Oulu University Press. Studies, 22(1), pp. 137-153. (in english)
- Sohrabi, Razieh et al. (2013). «Comparison of Iranian legends, Iranian visual fiction books and foreign visual fiction books based on the components of philosophical thinking». Shiraz children's literature studies. fourth year No. 1. 91-112. (in Persian)
- SultanalQaraei, Khalil and Suleimanjad, Akbar (2008). «Critical thinking and the necessity of teaching it in the classroom». Islamic Education Quarterly. No. 3. 181-195. (in Persian)
- Swann, Jennie (2013), Dialogic inquiry: From theory to practice, For the award of Doctor of Philosophy, Univrrcity OF Southern Queensland. (in english)
- Tran, N. (2013). Thinking Skills Frameworks to Evaluate Philosophical Modules in Higher Education, Arecls, 2(10), 177-195. (in english)
- Yari Dehno, Murad (2015). An introduction to the philosophy program for children. First edition. Tehran: Research Institute of Humanities and Cultural Studies. (in Persian)